

Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Τόμ. 16 (2005)

Ιωάννης Συκουτρής ως θεωρητικός της λογοτεχνίας

Χ. Μ. Νιφτανίδου

doi: [10.12681/comparison.10090](https://doi.org/10.12681/comparison.10090)

Copyright © 2016, Χ. Μ. Νιφτανίδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Νιφτανίδου Χ. Μ. (2017). Ιωάννης Συκουτρής ως θεωρητικός της λογοτεχνίας. *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, 16, 201–214. <https://doi.org/10.12681/comparison.10090>

Ο Ιωάννης Συκουτρής ως θεωρητικός της λογοτεχνίας¹

Στους φοιτητές μου του Πανεπιστημίου Κύπρου

Η θεωρία είναι μια μορφή ειρωνείας.

Antoine Compagnon

Ο Ιωάννης Συκουτρής (1901-1937) αποτελεί, κατά γενική ομολογία, μια μείζονα μορφή της ελληνικής φιλολογικής επιστήμης. Όπως ενδεικνύει ο τίτλος της, στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εστιαστεί σε μιαν όψη του πολυσχιδούς του έργου, η οποία, αν και σημαίνουσα, δεν έχει τύχει ειδικής μνείας ή συστηματικής ανάλυσης: τη θεωρητική.²

Στρωματογραφικό στη βάση του, το αναλυτικό μας εγχείρημα συνίσταται, ακριβέστερα, σε μια προσπάθεια εντοπισμού στο εν λόγω έργο μιας επιστημονικής διάστασης, η μελέτη της οποίας θα μας βοηθούσε ίσως να δούμε με άλλα μάτια το σύνολο της πνευματικής φυσιογνωμίας του συγγραφέα. Ας σημειωθεί ότι έγνοια μας σε κάθε βήμα είναι η σύνδεση των επιμέρους ευρημάτων της αφαιρετικής μας εργασίας με το ευρύτερο πλαίσιο του υπό μελέτη έργου και, κατ' επέκταση, ο σεβασμός της ιδιομορφίας και της πολυμορφίας αυτού.

Σε ό,τι ακολουθεί θα αναχθούμε, λοιπόν, σε ένα επίπεδο μεταθεωρητικό, προκειμένου να εξετάσουμε ενδεικτικά ορισμένες από τις συνιστώσες του θεωρητικού περί λογοτεχνίας στοχασμού του Συκουτρή, έτσι όπως αυτός συνάγεται από αντιπροσωπευτικά του κείμενα.³

I. Τι είναι λογοτεχνία;

Ο Antoine Compagnon στο πρώτο κεφάλαιο της μελέτης του *Ο Δαίμων της θεωρίας*, ευτυχούς στιγμής της αναστοχαστικής διάθεσης της σύγχρονης θεωρητικής σκέψης, σημειώνει:

«Μπροστά από κάθε λογοτεχνική μελέτη, με ό,τι κι αν αυτή καταπιάνεται, το πρώτο ελάχιστο θεωρητικό ζήτημα που τίθεται είναι ο ορισμός που αυτή δίνει (ή δε δίνει) για το αντικείμενό της, δηλαδή το λογοτεχνικό κείμενο».⁴

Ο ορισμός της λογοτεχνίας προσδιορίζεται λοιπόν ορθότατα ως «το πρώτο ελάχιστο θεωρητικό ζήτημα» και, άρα, ως μια πρωταρχική όσο και αναγκαία πράξη θεωρίας.

Ο Συκουτρήs πραγματώνει, όπως θα δούμε, αυτό το οντολογικού περιεχομένου πρόταγμα του θεωρητικού λόγου, στο μέτρο που μας δίνει έναν συστηματικό ορισμό της λέξης και του πράγματος «λογοτεχνία». Ο ορισμός αυτός διατυπώνεται στο κεφάλαιο «Γραμματεία και Λογοτεχνία» του άρθρου «Γραμματεία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929) και έχει ως εξής:

«Από τὸ σύνολον τῶν γραμματειακῶν μνημείων ἑνὸς ἔθνους διακρίνομεν τμήματι, εἰς τὸ ὁποῖον δίδομεν τὸ ὄνομα *λογοτεχνία*. Ἐνταῦθα θὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ διακρίνωμεν ἕν λογοτεχνικὸν μνημεῖον ἀπὸ τῆς λοιπῆς γραμματείας». ⁵

Και μετά από μιαν ενδελεχή εξέταση των διαφόρων γνωρισμάτων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια προσδιορισμού του λογοτεχνικού (τα γνωρίσματα αυτά είναι, θυμίζουμε, η ύπαρξη ή όχι πρακτικών σκοπών, η φαντασία και το συναίσθημα), ο συγγραφέας καταλήγει στο *κριτήριο της μορφής* σημειώνοντας:

«Κατὰ ταῦτα, *λογοτεχνικόν* θὰ ὀνομάσωμεν πᾶν μνημεῖον, τοῦ ὁποῖου ὁ συγγραφεὺς ἐπεμελήθη ἰδιαιτέρως τὴν μορφήν ἀποβλέπων εἰς αἰσθητικὰς ἀξίας». ⁶

Τρία είναι τα στοιχεία που θα άξιζε να υπογραμμισθούν σχετικά με αυτόν τον πλούσιο σε συνδηλώσεις ορισμό: πρώτον, το γεγονός ότι προσδιορίζει τον ορισμό της λογοτεχνίας ως πράξη ονοματοθεσίας· δεύτερον, το γεγονός ότι είναι *διαφορικός*, στο μέτρο που, προκειμένου να ορίσει τη λογοτεχνία, τη διαφοροποιεί από το σύνολο της λοιπής γραμματειακής παραγωγής· και, τρίτον, το γεγονός ότι είναι *μορφο-κεντρικός*, στο μέτρο που εισάγει το κριτήριο της μορφής σε συνδυασμό με αυτό του αισθητικού αποτελέσματος.

Ερεθιστική για την οπτική μας, αυτή η διαφορική και μορφο-κεντρική σύλληψη όχι μόνον απηχεί τάσεις της ευρωπαϊκής σκέψης της εποχής (οι οποίες κωδικοποιήθηκαν τοπικά από κύκλους όπως οι Γερμανοί Μορφολόγοι και οι Ρώσοι Φορμαλιστές⁷), αλλά και μαρτυρεί τη θήτευση του Συκουτρήs σε θεωρητικά παραδείγματα όπως ο καντιανός ιδεαλισμός και ο γερμανικός ρομαντισμός, που αποτελούν και σημεία αναφοράς της θεωρίας της λογοτεχνίας της περιόδου. ⁸

II. Περί γραμματολογίας

Αν στο άρθρο «Γραμματεία» συναντούμε τον συστηματικό ορισμό της λογοτεχνίας, τον οποίο και έχουμε προσδιορίσει ως την πρώτη ορίζουσα αναφοράς της θεωρίας της λογοτεχνίας του Ιωάννη Συκουτρή, στο άρθρο «Γραμματολογία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929) έχουμε μια σειρά από άλλα, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα για την οπτική μας, δεδομένα. Ποια είναι αυτά;

Κατά πρώτο λόγο, ο εκτενής ορισμός του όρου «γραμματολογία», ο οποίος συμπληρώνεται από τον προσδιορισμό των δύο κύριων υποσυνόλων του κλάδου, της «μονογραφικής» και της «καθολικής» γραμματολογίας. Η παρουσία της μονογραφικής και της καθολικής γραμματολογίας γίνεται υπό το πρίσμα της ανάλυσης του μεθοδολογικού στίγματος αμφοτέρων: γίνεται λόγος, θυμόμαστε, περί «εργοκεντρικής» και «ποιητοκεντρικής» μεθόδου (η πρώτη είναι εστιασμένη στο έργο, ενώ η δεύτερη στο πρόσωπο του συγγραφέα), μέθοδοι οι οποίες αναλύονται περαιτέρω στη γενετική, την περιγραφική και την ιστορική τους εκδοχή.⁹

Το στοιχείο που κατά κύριο λόγο μάς ενδιαφέρει είναι το γεγονός ότι τόσο στον ορισμό της γραμματολογίας όσο και στον προσδιορισμό των επιμέρους πεδίων της ο Συκουτρή αρθρώνει μιαν ιδιαίτερα επεξεργασμένη *προβληματική περί του αντικειμένου και της μεθόδου της φιλολογικής επιστήμης*, προβληματική που μας αποκαλύπτει έναν στοχαστή με επιστημολογική εγρήγορση και μεθοδολογική αυτοσυνείδηση.¹⁰

Ένα σημείο που θα άξιζε να δούμε αναλυτικότερα είναι το εξής: θυμόμαστε ότι ο ορισμός της γραμματολογίας προσδίδει στην επιστήμη αυτή ένα κατά βάση ιστορικό περιεχόμενο. Ας δούμε ένα χαρακτηριστικό του τμήμα:

«Γραμματολογία είναι ή φιλολογική επιστήμη, ή όποια εξετάζει ιστορικώς έκαστα ή τὸ σύνολον τῶν λογοτεχνικῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ ἄλλων γραμματειακῶν μνημείων ἐνὸς ἔθνους ἐν τῇ ἀδιαρρήκτῳ ἐνότητι τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. (...) Ἡ γραμματολογία εἶναι ἱστορικὴ ἐπιστήμη, ὄχι μόνον ἐν τῇ εὐρύτερα σημασίᾳ τοῦ ὄρου, ὡς ἐπιστήμη τῶν προϊόντων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ειδικωτέρᾳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας συστηματικὰς φιλολογικὰς ἐπιστήμας, ὅπως ἡ μετρικὴ, φραστικὴ, γραμματικὴ, ποιητικὴ, ρητορικὴ κ.λπ. Εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἐξ ὧν τῶν φιλολογικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐξετάζει τὰ μνημεῖα ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀλληλουχίᾳ καὶ τῇ ἐξελίξει τοῦ καθόλου πολιτισμοῦ.»¹¹

Ωστόσο, μια παρατήρηση που εντοπίζεται στην εισαγωγή του άρθρου που

μελετούμε φαίνεται να προσδίδει στην επιστήμη αυτή και μιαν άλλη, κρισιμότερη για την προβληματική μας, διάσταση. Η διατύπωση αυτή είναι η εξής:

«[Ο όρος γραμματολογία] επιτρέπει να νοήσωμεν (...) όχι μόνον την ιστορικήν ἔκθεσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν ἑνός μόνου ἔργου διὰ τὴν ὁποῖαν ἐπλάσθη τελευταίως ὁ ὅρος *Literaturwissenschaft* πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ *Literaturgeschichte*». ¹²

Ο Δημήτρης Αγγελάτος στο σχολιασμό του της μετάφρασης του βιβλίου των Brunel, Pichois, Rousseau *Τι είναι συγκριτική γραμματολογία*, στον οποίο τίθονται σημαντικά ζητήματα φιλολογικής ορολογίας, διαβλέπει σε αυτή την πρόταση μια τάση διεύρυνσης του όρου *γραμματολογία* πέραν της ιστορικής του βάσης, τάση η οποία διαφαίνεται στους όρους «ανάλυση» και «κρίση»: σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, στους όρους αυτούς εγγράφεται από τον Συκουτρή η προοπτική της *κειμενοκεντρικής ανάλυσης*, της *κριτικής αξιολόγησης* και, εντέλει, της *θεωρητικής προσέγγισης* του λογοτεχνικού έργου. Παραθέτουμε ένα τμήμα της εν λόγω προβληματικής:

«Το κείμενο του Συκουτρή περί *γραμματολογίας* ἔθετε ἕνα ζήτημα που ἦταν αποφασιστικής σημασίας για τις φιλολογικές και τις συγκριτολογικές σπουδές. (...) [Σ]το πλαίσιο της *γραμματολογίας*, η ιστορία συνδέεται από μεθοδολογική άποψη με τη δυνατότητα μιας κειμενοκεντρικής προσέγγισης δομικού, θα τολμούσε να πει κανείς, τύπου (“ἀνάλυσι[ς]”) και μιας κριτικού-αξιολογικού περιεχομένου προσέγγισης των κειμένων (“κρίσι[ς]”) (...). Η *γραμματολογία* δεν ἦταν συνεπῶς μία φιλολογική επιστήμη μεταξύ των ἄλλων, ἀλλὰ μάλλον (...) η βασικότερη· γινόταν, για να εἴμαστε ακριβέστεροι, η φιλολογική επιστήμη που περιείχε (ὄλες;) τις μεθοδολογικές δυνατότητες (την ιστορία, τη θεωρία και την κριτική, θα λέγαμε με μια πιο τρέχουσα ορολογία), η *επιστήμη* δηλαδή της *λογοτεχνίας*». ¹³

Ας υπογραμμίσουμε τη συνδυαστική αυτή προοπτική, η οποία όχι μόνον ανάγει την κατά Συκουτρή *γραμματολογία* στο πεδίο της θεωρίας της λογοτεχνίας αλλά και συνάδει με τον τρόπο με τον οποίο ο όρος αυτός προσδιορίζεται από την ειδική βιβλιογραφία και σήμερα ¹⁴, ως ένα σημαντικό για την προβληματική μας κρατούμενο.

III. Ο ορίζοντας της μεταθεωρίας

Ο λόγος περί μεθόδου που διατυπώνεται στο πλαίσιο της περί γραμματολογίας προβληματικής του συγγραφέα μας αποτελεί, εάν η ανάλυσή μας ευσταθεί, και τη δεύτερη ορίζουσα αναφοράς του θεωρητικού περί λογοτεχνίας στοχασμού του. Το άρθρο «Γραμματολογία» συνιστά όμως πεδίο θεωρητικού προβληματισμού και από άλλες απόψεις. Ας δούμε μερικές από αυτές.

Στο τρίτο κεφάλαιο του άρθρου, το οποίο επιγράφεται «Σχέσις πρὸς ἄλλας ἐπιστήμας»¹⁵ και είναι, ὅπως ενδεικνύει ο τίτλος του, επιστημολογικού περιεχομένου, στο μέτρο που εξετάζει τη σχέση της γραμματολογίας με ὅμορά της επιστημονικά πεδία (τη βιβλιογραφία, την ιστορία της τέχνης, την ψυχολογία, τη γλωσσολογία κ.ά.), ὀρίζονται η Κριτική, η Αισθητική και η Ποιητική.¹⁶ Με τους ορισμούς αυτούς, που αποτελούν ενδεδειγμένες κωδικοποιήσεις των κύριων εννοιολογικών συνιστωσών των εν λόγω πεδίων, εισάγονται δύο υπάλληλοι κύκλοι της συκουτρικής θεωρίας της λογοτεχνίας, η *μετακριτική* και η *μεταθεωρία*. Ας δούμε ενδεικτικά ἓνα τμήμα του ορισμού της Ποιητικής:

«Ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς φύσεως τῆς λογοτεχνίας (ὄχι μόνον τῆς ποιήσεως) καὶ τῶν μορφῶν αὐτῆς καὶ στοιχείων ἐξετάζει ὑπὸ συστηματικὴν ἄποψιν ὅ,τι ἡ γραμματολογία ὑπὸ ἱστορικὴν. Ἐντεῦθεν, ἂν καὶ τὰς γνώσεις τῆς ἀντλεῖ ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα δι' ἀφαιρέσεως, δὲν περιορίζεται αὕτη εἰς τὴν λογοτεχνίαν ἑνὸς μόνου λαοῦ ἢ μίας ἐποχῆς, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ διατυπώσῃ νόμους καὶ ἐννοίας εὐρυτάτης κατὰ τὸ δυνατόν ἰσχύος».¹⁷

Ἰδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ἐπισήμανση της *οντολογικῆς* («ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς φύσεως τῆς λογοτεχνίας») και της *αφαιρετικο-ολιστικῆς* («δι' ἀφαιρέσεως», «ζητεῖ νὰ διατυπώσῃ νόμους καὶ ἐννοίας εὐρυτάτης ἰσχύος») διάστασης του ὄρου, ἐπισήμανση μέσω της οποίας ἀποδίδονται, ὅπως βλέπουμε, με ἀκρίβεια ἀξονικές του ὀρίζουσες.

Θα ἀξίζε να υπογραμμίσουμε ὅτι η περί ποιητικῆς προβληματική του Συκουτρή, που εισάγεται με αὐτὸ τον ὀρισμὸ, ἀναπτύσσεται πληρέστερα στην «Εἰσαγωγή» του στην πραγματεία του Ἀριστοτέλη *Περὶ Ποιητικῆς* (1936)¹⁸: η μελέτη αὐτή, ἐκτός ἀπὸ ἓνα μνημειώδες ἔργο κλασικῆς φιλολογίας, συνιστά και ἓνα σημαντικό κείμενο μεταθεωρίας της λογοτεχνίας, στο μέτρο που ἀναλύει κριτικά τον θεωρητικὸν περί λογοτεχνίας στοχασμὸν του Σταγίρητη φιλοσόφου. Καθὼς το παρὸν ἀναλυτικὸ πλαίσιο δεν μας ἐπιτρέπει να ἐπεκταθούμε ἐπὶ του θέματος, θα περιοριστοῦμε στο να σημειώσουμε ὅτι η ἐρμηνεία της ἀριστοτελικῆς πραγματείας που προτείνεται ἀπὸ τον Συκουτρή είναι βαθιὰ ἐμποτισμένη ἀπὸ τὴ θήτευσὴν του στον ἰδεαλισμὸν και τον γερμανικὸν ρομαντισμὸν, θεωρητικὰ παραδείγματα που ἀποτελοῦν σημαίνοντες πόλους της σκέψης του.¹⁹

Προσπαθώντας τώρα να ἀνιχνεύσουμε συστηματικότερα τον μεταθεωρητικὸν λόγον του Συκουτρή, ἔτσι ὅπως αὐτὸς διαμορφώνεται στο ἄρθρο «Γραμματολογία», θα σταθούμε στο τέταρτο και τὸ πέμπτο κεφάλαιο του τελευταίου, τα οποία ἐπιγράφονται ἀντίστοιχα «Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις» και «Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις».²⁰

Το κεφάλαιο «Ιστορική ἐπισκόπησις» παρακολουθεί αναλυτικά τη σταδιακή διαμόρφωση της επιστήμης της γραμματολογίας στην Ευρώπη από την αρχαιότητα έως τον 19ο αιώνα. Η παρακολούθηση αυτή γίνεται υπό το πρίσμα ενός συγκεκριμένου ζητουμένου, το οποίο είναι επιστημολογικής τάξης: πρόκειται για τη σταδιακή συγκρότηση της γραμματολογίας σε αυτόνομη, προικισμένη με συστηματικότητα, μεθοδολογική συνέπεια και συνθετικό πνεύμα επιστήμη.

Πού όμως εισάγεται το παράδειγμα της μεταθεωρίας; Κατά κύριο λόγο, στο δεύτερο μισό του κεφαλαίου (σ. 151 κ.ε.), όπου στην ιστορική επισκόπηση περί ης ο λόγος έρχονται να ενσωματωθούν ορισμένα πρώιμα μεταθεωρητικά μορφώματα. Απομονώνουμε ενδεικτικά τρία από αυτά:

- α) την αναφορά στον Herder, στο πλαίσιο της οποίας αποδίδονται κριτικά δύο σημαντικές ορίζουσες της θεωρίας του γνωστού φιλοσόφου του τέλους του 18ου αιώνα, η έννοια του *οργανισμού* και αυτή του *εθνικού πνεύματος*.
- β) την αναφορά στη θεωρία της λογοτεχνίας του γερμανικού ρομαντισμού, στα όρια της οποίας σχολιάζονται βασικές πτυχές της ρομαντικής αισθητικής, όπως η έννοια του *πνεύματος της εποχής* (*Zeitgeist*) και αυτή της *καλλιτεχνοποίησης της ζωής*.
- γ) την αναφορά, τέλος, στις επιστημονικές αρχές του θετικισμού του Auguste Comte και στη μεγάλη επίδραση που αυτός άσκησε στις ευρωπαϊκές γραμματολογικές σπουδές.²¹

Τα μεταθεωρητικά μορφώματα πυκνώνουν και συστηματοποιούνται περισσότερο στο προαναφερθέν πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο του άρθρου «Αί σύγχρονοι κατευθύνσεις». Σε τι συνίστανται, ακριβέστερα, οι κατευθύνσεις αυτές; Σε ένα κύμα μεθοδολογικών ζυμώσεων, οι οποίες τοποθετούνται, μαθαίνουμε διαβάζοντας τις πρώτες γραμμές της σχετικής πραγμάτευσης, στο διάστημα από την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα και μετά και κυρίως στην εποχή που ακολούθησε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κοινός παρονομαστής των δρωμένων αυτών είναι – παραθέτουμε ένα εύγλωττο απόσπασμα του εισαγωγικού τμήματος του κεφαλαίου:

«[Ο] ἀγὼν ἐναντίον τῆς (...) ἱστορικῆς-θετικιστικῆς μεθόδου, ἡ δὲ προσπάθειά των δὲν στρέφεται κυρίως εἰς τὸν πλουτισμὸν τοῦ ὕλικου τῶν γνώσεων, διὰ τὸν ὁποῖον ἀναγνωρίζεται ἡ ἱστορικὴ μέθοδος ὡς ἡ μόνη κατάλληλος, ἀλλ' εἰς τὴν συστηματικὴν αὐτοῦ κατάταξιν, τὴν ζωντάνευσιν τῶν συγκεντρωμένων γεγονότων, τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς αὐτὰ, τὴν σύλληψιν τοῦ οὐσιώδους στοιχείου τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Ἐναντίον τῆς ἱστορικῆς μεθόδου ἐπιρρίπτεται, ὅτι δὲν εἶναι εἰς θέσιν παρὰ τὰ γεγονότα νὰ συλλάβῃ τὸ πνεῦμα διὰ τὸ ὁποῖον ἔχουν ἄξιαν τὰ γεγονότα,

και την ζωήν εις την ποικίλην της εμφάνισιν, αλλά μόνον ώρισμένους χρονολογικούς και βιογραφικούς σταθμούς. Ἡ ζωή τοῦ Γκαίτε π.χ. εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ ἄθροισμα χρονολογιῶν καὶ γεγονότων (...). Αὐτὸ τὸ “περισσότερον”, αὐτὴν τὴν *ὀλότητα τῆς ζωῆς ἐν τῇ γενικότητί της* συγχρόνως εἰς τὸν πλοῦτον τῶν ἀτομικῶν της χαρακτηριστικῶν, ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ ἢ ἱστορικὴ σχολή, διότι ὁ θετικισμὸς καὶ ἡ ἐμπειρικὴ της γνωσιολογία δὲν τῆς παρέχει τὰ ἀπαραίτητα ὄργανα. Ἐπίσης ὁ *Φάουστ* τοῦ Γκαίτε εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀπλοῦν ἄθροισμα ἰδεῶν (...), φραστικῶν μέσων, μέτρων, εἰκόνων, μοτίβων κ.λπ., ὅπως ζητεῖ ὁ ἀναλυτικὸς τρόπος ἐρεῦνης τῆς ἱστορικῆς μεθόδου νὰ παραστήσῃ. Εἶναι ὀργανικὸν ὅλον, με ἀισθητικὰς ἀξίας, ἠθικὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον διανοητικόν, εἶναι καλλιτέχνημα, ἀλλὰ πρὸς κατανόησιν ἐνὸς καλλιτεχνήματος ὁ θετικισμὸς δὲν διαθέτει ὄργανα». ²²

Δύο εἶναι λοιπὸν τα ζητούμενα αὐτοῦ τοῦ νέου τότε παραδείγματος: ἀπὸ τη μια μεριά, ἡ απομάκρυνση ἀπὸ το θετικισμὸ καὶ, ἀπὸ την ἄλλη, μια στενά συναρτημένη με την παράδοση τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ της Ἑρμηνευτικῆς *ἐνδο-αισθητικῆς προσέγγιση*, στόχος της ὁποίας εἶναι ἡ ἀπόδοση «τῆς ὀλότη[ος] τῆς ζωῆς ἐν τῇ γενικότητί της» καὶ ἡ ἀνάδειξη τοῦ «οὐσιώδους στοιχείου τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς», δηλαδή, γιὰ νὰ μιλήσουμε με σύγχρονους ὀρους, της λογοτεχνικότητος.

Ἐν συνεχείᾳ καὶ ἕως το τέλος τοῦ κεφαλαίου²³ παρουσιάζονται μία πρὸς μία οἱ ἐπιμέρους τάσεις καὶ μεθοδολογικὲς ἐκδοχῆς αὐτοῦ τοῦ νέου τότε θεωρητικοῦ συνεχούς· ἡ παρουσίαση αὐτή, που συνιστᾶ μια πυκνὴ κριτικὴ ἀπόδοση τῶν ἀρχῶν τῶν ὑπο ἐξέταση παραδειγμάτων, ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀπόληξη της μεταθεωρητικῆς ἐκδίπλωσης τοῦ ἀρθροῦ «Γραμματολογία».

Οἱ θεωρητικὲς τάσεις περὶ ὧν ὁ λόγος εἶναι οἱ ἐξῆς: ἡ ἀπότοκος της Ἑρμηνευτικῆς *βιογραφικῆς μεθόδου*, ὑπὸ τὴν ὁποία συγκεντρώνονται κριτικοί ὅπως ὁ Fr. Gudolf καὶ ὁ S. Bertram· ὡς ζητούμενὸ της προσδιορίζεται ἡ σύλληψη καὶ ἡ ἐρμηνεία «το[ῦ] οὐσιώδ[ους] στοιχεί[ου] μιᾶς προσωπικότητος, ὅπερ ὑπάρχει εἰς αὐτὴν ἀπ’ ἀρχῆς μέχρι τέλους καὶ ἐκδηλώνεται εἰς τὴν ζωὴν της, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἔργα της». ²⁴

ἡ νεορομαντικῶν καταβολῶν *φυλογραφικῆς μεθόδου*, ἡ ὁποία ἐστιάζεται στὴν ἔννοια της φυλῆς ὡς ἐρμηνευτικοῦ πλαισίου καὶ ὑπὸ τὴν ὁποία συγκεντρώνονται ὁ Γάλλος H. Taine καὶ κυρίως οἱ Γερμανοὶ A. Sauer καὶ J. Nadler·

ἡ *κοινωνιστικῆ* (ἴτοι ἡ κοινωνιολογικῆ) μέθοδος, ἡ ὁποία, ὄντας στενά συναρτημένη τόσο με τὴ θεωρία τοῦ H. Taine ὅσο καὶ με τὴν κοινωνιολογία τῶν E. Durkheim καὶ M. Weber, «ζητεῖ νὰ κατανόησῃ τὴν γραμματεῖαν ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας». ²⁵

ἡ *εἰδογραφικῆ θεωρία* (δηλαδή ἡ θεωρία τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν), στο πλαί-

σιο της οποίας γίνεται αναφορά στην ειδολογική προβληματική των Αριστοτέλη, Brunetière και K. Viëtor·

η *μορφογραφική ή φρασεογραφική μέθοδος*, αντικείμενο της οποίας είναι «[ἐ]κείνο ὅπερ διακρίνει ἕν λογοτέχνημα ἀπὸ ἄλλα γραμματειακὰ προϊόντα [ήτοι] κυρίως ἢ ἐξωτερικὴ των μορφή (*Gestalt*)»²⁶. ὑπὸ τον ὄρο αυτό εξετάζονται, εκτός των άλλων, οι θεωρητικοί O. Walzel και F. Strich, εισηγητές, διαβάζουμε, μιας μορφοκεντρικής ανάλυσης που προσδιορίζει τη φραστική δομή του λογοτεχνήματος ως φορέα πνευματικών κατηγοριών·

η προταθείσα ἀπὸ τον Wilhelm Dilthey *νοογραφική μέθοδος*, ὑποσύνολο μιας Ερμηνευτικής του πολιτισμοῦ, ζητούμενο της οποίας είναι «νά ἐρμηνεύσῃ τὸ ποιητικὸν ἔργον πρωτίστως ὡς ἐκδήλωσιν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ δημιουργοῦ του, ἐν σχέσει πρὸς τὸν βαθμὸν συνειδήσεως τοῦ ὄλου πνεύματος [Geist] καὶ τοῦ ἀντικατοπτρισμοῦ του εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν κυρίως»²⁷

η ντιλταϊκὴν και νεοκαντιανὴν καταβολὴν *προβληματογραφική μέθοδος*, η οποία συνίσταται στη μελέτη του λογοτεχνικοῦ ἔργου ὑπὸ το πρίσμα φιλοσοφικῶν θεματικῶν και εκπροσωπεῖται κυρίως ἀπὸ τον R. Unger·

και, τέλος, η *ψυχαναλυτικὴ μέθοδος* («ἡ ἀνάλυσις τοῦ ἀσυνειδήτου ψυχικοῦ στοιχείου τοῦ συγγραφέως καὶ ἡ προσπάθεια νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ καλλιτεχνικὴ παραγωγή ὡς ἐκδήλωσις ἐρωτισμοῦ»²⁸), στην οποίαν δεν αφιερώνονται παρά τέσσερις γενικὸς περιεχομένου γραμμές.

Ἰδιαιτέρο ενδιαφέρον παρουσιάζει, ἐξάλλου, η επανειλημμένη αναφορά του Συκουτρή στο ἔργο του κυριότατου εκπροσώπου της Ερμηνευτικής και εισηγητῆ της αντιθετικιστικῆς επιστημολογίας της εποχῆς, γερμανοῦ φιλοσόφου Wilhelm Dilthey: στο ἄρθρο «Γραμματολογία» η φιλοσοφία του Dilthey σχολιάζεται μίαν ἀκόμη φορά εκτός της προαναφερθείσας· θα ἀξίζε να δούμε με ποιους ακριβῶς ὄρους:

«Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως αὐτὸ πρέπει προηγουμένως νὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ Γουλιέλμου Ντίλταϊ, ὁ ὁποῖος ἔσχε κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τῆς συγχρόνου Γερμανίας (...). Τὸ 1906 κυκλοφόρησαν εἰς τὸμον οἱ τέσσαρες ρηξικέλευθοι γραμματολογικαὶ του μελέται ὑπὸ τὸν τίτλον *Βίωμα καὶ Ποίησις (Erlebnis und Dichtung)*, με τὰς ὁποίας ἤνοιξε τὸν δρόμον εἰς βαθυτέραν κατανόησιν τῆς ποιήσεως καὶ τῆς λειτουργίας της ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ. Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ Ντίλταϊ εἶναι ὅτι καὶ ἡ ποίησις δὲν εἶναι ἀπλὴ παιδιὰ (...), ἀλλὰ ἐρμηνεία τῆς ζωῆς (Lebensdeutung), ὅπως ἀκριβῶς ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὅμως διαφέρει ὡς πρὸς τὰ μέσα ἅτινα χρησιμοποιεῖ, καὶ τὸν βαθμὸν τῆς καθολικότητος. Τὴν οὐσίαν τῆς ποιήσεως ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ ἀπὸ βαθεῖαν ἀνάλυσιν τοῦ διαφοροῦ τρόπου, καθ' ὃν ἀντικρύζει ὁ ποιητῆς τὸν κόσμον

και την ζωήν, με τὸν ὅποιον παρουσιάζεται εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ζωντανὴν πείραν τῆς ζωῆς του (Erlebnis) τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν ζωήν ἀρπάζει ὠρισμένον μόνον μέρος καὶ αὐτὸ ἐξαιρεῖ εἰς σημαντικότητά, εἰς σύμβολον τῆς ὁλότητος τῆς ζωῆς καὶ τῶν προβλημάτων της, ἀφαιρουμένων τῶν τυχαίων περιστατικῶν (...). Τὸ καθολικὸν νόημα τῆς ζωῆς ζητεῖ ὁ ποιητὴς (...) νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ παραστήσῃ, ὄχι δὲ τὴν πραγματικότητά. Καὶ τοῦτο τὸ κατορθώνει, ὄχι μὲ ἐννοίας καὶ μὲ ἀντικειμενικὴν προσήλωσιν εἰς τὴν πραγματικότητά, ὅπως ἡ φιλοσοφία, ἀλλὰ ἐλευθέρως καὶ μὲ τὴν χρῆσιν τῶν πλαστικῶν μέσων τῆς τέχνης». ²⁹

Ἡ λογοτεχνία προσδιορίζεται, διαβάζουμε στο παρατιθέμενο χωρίο, ως μια διά καλλιτεχνικῶν μέσων απόδοση του «καθολικῆς νοήματος» της ζωῆς, μια ενδο-αισθητικὴ διερεύνηση του ουσιαστικῆς νοηματικῆς πυρήνα της ἀνθρώπινης ἐμπειρίας. Με τὴν ἀναφορά αὐτὴ στον Dilthey, που συμπυκνώνει θαυμαστά τους κεντρικὸς ἀξονες της μελέτης *Erlebnis und Dichtung*³⁰, ἔργου ἀναφοράς του φιλοσόφου ἀναγόμενου στο παράδειγμα της *φιλοσοφίας της ζωῆς*, εἰσάγεται συστηματικὰ ἓνα ἀπὸ τα κυριότερα στρώματα της συκουτρικῆς θεωρίας καὶ μεταθεωρίας της λογοτεχνίας, ἡ Ἑρμηνευτικὴ.

Θα ἀξίζε να υπογραμμίσουμε ὅτι το θεωρητικὸ παράδειγμα που ἀποδίδεται με τὸν ὄρο *φιλοσοφία της ζωῆς*, παράδειγμα το ὁποῖο καλλιεργήθηκε, ἐκτὸς των ἄλλων, στους κόλπους της ντιλταϊκῆς Ἑρμηνευτικῆς, διαθέτει, πέραν της διαφανόμενης ἀισθητικῆς, καὶ μιαν ἐνδιαφέρουσα ἐπιστημολογικὴ διάσταση: πρόκειται για το αἶτημα της ἀπομάκρυνσης των ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τα ὅρια του θετικισμοῦ καὶ του συνακόλουθου προσανατολισμοῦ τους προς τὸν ὀρίζοντα της *ἀνθρώπινης ζωῆς*, ἡ ὁποία νοεῖται ως ἡ πραγματικὴ καὶ ἱστορικὰ προσδιορισμένη βιωμένη ἐμπειρία του ὑποκειμένου. ³¹

Καθὼς τὸ ζήτημα του διαλόγου του Συκουτρή με τὴ φιλοσοφία του Dilthey πρόκειται να το ἐξετάσουμε ἀναλυτικὰ σε ἐιδικὴ ἐργασία, θα περιοριστοῦμε στο σημεῖο αὐτὸ να ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ θήτευση του συγγραφέα μας στο ἔργο του γερμανοῦ φιλοσόφου διαφαίνεται, ἐκτὸς των ἄλλων, στη μελέτη *Φιλολογία καὶ ζωὴ* (1931), ἐναρκτήριό του μάθημα στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.³² Ἐργο ἀναστοχασμοῦ ἐπιστημολογικοῦ ἐν πολλοῖς περιεχομένου («θεωρητικὴ καὶ φιλοσοφικὴ τῆς φιλολογικῆς πράξεως ἐπισκόπησι[ς]»), σύμφωνα με καίρια διατύπωση του ἴδιου του συγγραφέα³³), το κείμενο αὐτὸ προτείνει, ὅπως θυμόμαστε, μιαν ἐνδελεχὴ θεωρία της ἐπιστήμης της φιλολογίας ἐστιαζόμενο σε σημαίνουσες θεματικῆς, μεθοδολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς της ὀρίζουσες. Ἡ ντιλταϊκὴ ἐπίδραση, ἡ ὁποία ἐνδεικνύεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν τίτλο της μελέτης («φιλολογία / ζωὴ») διατρέχει τὴν προβληματικὴ της, καθὼς ὅ,τι κατὰ κύριο λόγο διερευνάται σε αὐτὴν εἶναι ἡ προοπτικὴ της σύνδεσης της ἐπιστήμης της φιλολογίας με τὴν

έννοια της ζωής – της ζωής συλλαμβανόμενης ως ευρύτερου πνευματικού, ανθρωπολογικού και πραξιολογικού πλαισίου.

*

Ορισμός της λογοτεχνίας, λόγος περί μεθόδου, μετακριτική και μεταθεωρία, επιστημολογία, αναστοχασμός. Ίδου λοιπόν οι κύριες συνιστώσες της θεωρίας της λογοτεχνίας του Ιωάννη Συκουτρή, υποσυνόλου της βαθιά στοχαστικής διάστασης του ρηξικέλευθου έργου αυτής της μορφής αναφοράς της επιστήμης μας.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1 Η μελέτη αυτή αποτελεί επανεπεξεργασμένη μορφή της ανακοίνωσης «Όψεις του έργου του Ιωάννη Συκουτρή», που παρουσιάστηκε στο Colloquium του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ. «Μεταξύ Θεωρίας και Κριτικής: ερμηνευτικά και μεθοδολογικά ζητήματα» στις 25 Μαΐου 2004¹ αποτελεί επίσης πυρήνα ομόθεμης μονογραφίας, η οποία βρίσκεται σήμερα σε πρώιμο στάδιο εκπόνησης. Ευχαριστώ για τις παρατηρήσεις τους τους καθηγητές Δ.Ι. Ιακώβ, Δημήτρη Αγγελάτο, Παναγιώτη Νούτσο, καθώς και τους συναδέλφους Μίλτο Πεχληβάνο και Σταύρο Τσιτσιρίδη. Για την πολύτιμη, εξάλλου, βοήθειά της σε ζητήματα φιλοσοφικής ορολογίας και βιβλιογραφίας ευχαριστώ τη συνάδελφο Γκόλφω Μαγγίνη.

2 Για μian εμπειριστατωμένη παρουσίαση του ιστορικού διαγράμματος της νεοελληνικής θεωρίας της λογοτεχνίας, βλ. Δημήτρης Αγγελάτος, «Νεοελληνική κριτική: συγκριτική φιλολογία, θεωρία της λογοτεχνίας», στο *Ελλάς. Η Ιστορία και ο*

πολιτισμός του ελληνικού έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα, τ. Α', Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 1997-1998, σσ. 559-560· η παρουσίαση αυτή δεν περιλαμβάνει κάποια αναφορά στο έργο του Συκουτρή. Ουδεμία, εξάλλου, αναφορά στο κριτικο-θεωρητικό έργο του συγγραφέα μας γίνεται στη μελέτη της Μαρίας Κ. Πεσκετζή, *Θεωρία της λογοτεχνίας και νεοελληνική λογοτεχνική κριτική*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004.

Από τις παρουσιάσεις επιμέρους όψεων του συκουτρικού έργου απομονώνουμε ενδεικτικά τις εξής μελέτες: (α) Για τον Ι. Συκουτρή κλασικό φιλόλογο: Δανιήλ Ιακώβ, «Ο Ιωάννης Συκουτρές και η αρχαία επιστολογραφία» και «Ο Μότσαρτ της ελληνικής κλασικής φιλολογίας», στο *Η αρχαιογνωσία του Οδυσσέα Ελύτη και άλλες νεοελληνικές δοκιμές*, εκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 191-204 και 217-219 αντίστοιχα· του ίδιου (σε συνεργασία με τον Α. Ρεγκάκο), «Προλογικό σημείωμα», στο Ι. Συκουτρή, *Μελέτες και άρθρα. Τα γερμανόγλωσσα δημοσιεύματα*, τ. Α'. *Οι επιστολές του Σωκράτη και*

των Σωκρατικών. Αρχαία επιστολογραφία, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2001, σσ. 9-13· Βασ. Λαούρδας, «Ιωάννης Συκουτρής. Η φιλολογία ως "αίρεσις βίου"» και Ι.Θ. Κακριδής, «Ο ερευνητής φιλόλογος», *Νέα Εστία*, τεύχ. 738, 1 Απριλίου 1958, σσ. 449-457 και 465-470 αντίστοιχα· καθώς και τις νεκρολογίες των Σ. Κουγέα, Ι. Θεοδωρακόπουλου και Α. Körte, που περιλαμβάνονται στον τόμο *Μελέται και Άρθρα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Ίδρυμα Σχολής Μωραΐτη, 1982, σσ. 19-27, 62-67 και 72-77 αντίστοιχα. (β) Για τον Ι. Συκουτρή βυζαντινολόγο: Βασίλης Κατσαρός, «Ο Συκουτρής και το Βυζάντιο», περ. *Αντί*, τεύχ. 560, 23 Σεπτεμβρίου 1994 (αφιέρωμα στον Ιωάννη Συκουτρή), σσ. 64-67 και Βασ. Λαούρδας, *ό.π.*, σσ. 457-459. Τέλος, για μιαν αναστοχαστικής τάξης παρουσίαση του συνόλου του συκουτρικού έργου, στην οποία υπογραμμίζεται, εκτός των άλλων, η θήτευση του ανθρώπου στους χώρους της νεοελληνικής φιλολογίας και της φιλοσοφίας, βλ. Ι. Συκουτρή, «Η Εισαγωγή του Ύπομνήματος πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν», στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*, σσ. 79-83.

3 Λόγω του εισαγωγικού της χαρακτηριστικά, η μελέτη μας θα εστιαστεί στα άρθρα «Γραμματεία» και «Γραμματολογία» (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, 1929), κάνοντας ενδεικτικές μόνον αναφορές σε δύο άλλα σημαντικά έργα του συγγραφέα μας, την «Εισαγωγή» του στην πραγματεία του Αριστοτέλη *Περὶ Ποιητικῆς* (μετάφρασις ὑπὸ Σίμου Μενάρδου, Εἰσαγωγή, κείμενον καὶ ἐξημενεία ὑπὸ Ι. Συκουτρῆ, Ακαδημία Αθηνῶν, «Ελληνική Βιβλιοθήκη», Βιβλιοπωλείον της «Ἐστίας», 1991, συγγρ. 1936, σσ. 15-148) και το κείμενο «Φιλολογία και ζωή» (στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*,

σσ. 210-239), που αποτελούν αντικείμενα ειδικῶν ὑπὸ ἐκπόνηση μελετῶν.

4 Antoine Compagnon, «Η Λογοτεχνία», στο *Ο Δαίμων της θεωρίας. Λογοτεχνία και κοινή λογική*, μετάφραση Α. Λαμπρόπουλος, Επιμέλεια-Θεώρηση μετάφρασης Άννα Τζούμα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003, σ. 31.

5 Ι. Συκουτρής, «Γραμματεία» (1929), στο *Μελέται και Άρθρα*, *ό.π.*, σ. 125· η υπογράμμιση του συγγραφέα.

6 *Αντόθι*, σ. 126· η υπογράμμιση του συγγραφέα.

7 Για μια κριτική παρουσίαση των συνιστώσων και των θεωρητικῶν καταβολῶν της ποιητικῆς των Ρώσων Φορμαλιστῶν και των Γερμανῶν Μορφολόγων, βλ. Τσβετάν Τοντορόφ, «Η ποιητικὴ γλῶσσα (οἱ Ρῶσοι Φορμαλιστές)», στο *Κριτικὴ της κριτικῆς. Ἐνα μυθιστόρημα μαθητείας*, Μετάφραση Γ. Κιουρτσάκης, Προλεγόμενα Π. Μουλλάς, σσ. 31-58 και Jean-Yves Tadié, «Οἱ Ρῶσοι Φορμαλιστές» και «Η Γερμανικὴ Κριτικὴ», στο *Η Κριτικὴ της λογοτεχνίας στον εικοστὸ αἰῶνα*, Προλεγόμενα – Μετάφραση – Σημειώσεις Ι.Ν. Βασιλαράκης, Τυπωθῆτω, Αθήνα 2001, σσ. 39-77 και 79-118 αντίστοιχα.

8 Σχετικὰ με τη διαφορικὴ και μορφοκεντρικὴ λογικὴ της καντιανῶν και ρομαντικῶν καταβολῶν θεωρίας της τέχνης και της λογοτεχνίας, λογικὴ που αποκρυσταλλώνεται, ὅπως ξέρουμε, στην αρχὴ της αυτονομίας της τέχνης, θα απομονώναμε εντελῶς ενδεικτικὰ τις ἐξῆς τρεις μελέτες: Ph. Lacoue-Labarthe / J.-L. Nancy, *L'Absolu littéraire. Théorie de la littérature du romantisme allemand*, εκδ. Seuil, Paris 1978· Κώστας Ανδρουλιδάκης, «Εἰσαγωγή του μεταφραστῆ [και κυρίως τα κεφάλαια] V. Η θεμελίωση της Αισθητικῆς και VIII. Επιδράση και σημα-

σία της τρίτης Κριτικής», στο Immanuel Kant, *Κριτική της κριτικής δύναμης*, Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια Κ. Ανδρουλιδάκης, Ιδεόγραμμα, Αθήνα 2004, σσ. 21-65· Antoine Compagnon, *Ο Δαίμων της θεωρίας*, ό.π., σσ. 47-51.

9 Ι. Συκουτρής, κεφ. «Όρισμός» και «Έργον και μέθοδος» του άρθρου «Γραμματολογία» (1929), στο *Μελέται και Άρθρα*, ό.π., σσ. 128-129 και 130-133 αντίστοιχα.

10 Εύγλωττη από την άποψη αυτή είναι και η εξής παρατήρηση του Συκουτρή:

«[Υ]ποχρέωσις ἡμῶν τῶν κλασσικῶν φιλολόγων εἶναι νὰ βοηθήσωμεν διὰ τῆς φιλολογικῆς μεθόδου, ὅπως ἔχει ἀναπτυχθῆ ἀρτιώτατα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, νὰ μελετηθῆ ἐπιστημονικῶς καὶ ἡ νεοελληνική (...). Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὅλα σχεδόν τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν νεωτέραν λογοτεχνίαν δημοσιεύματά μου ἔχουν *μεθοδολογικόν*, καὶ ἄρα πολὺ γενικώτερον χαρακτήρα». («Εἰσαγωγή τοῦ Ὑπομνήματος», ό.π., σ. 83· η υπογράμμιση του συγγραφέα).

11 «Γραμματολογία», ό.π., σ. 128.

12 *Αντίθι*, σ. 128.

13 Pierre Brunel, Claude Pichois, André-Michel Rousseau, *Τι είναι συγκριτική γραμματολογία*, Πρόλογος – Μετάφραση – Σημειώσεις Δημήτρης Αγγελάτος, Πατάκης, Αθήνα 1998, σημείωση 1, σσ. 21-23.

14 Βλ. σχετικά Γιώργος Βελουδής, *Γραμματολογία. Θεωρία λογοτεχνίας*, Δωδώνη, Αθήνα 1994, σσ. 17-19 και 24-29 (παρατίθεται από τον Αγγελάτο, *αντίθι*, σ. 22).

15 Ι. Συκουτρή, «Γραμματολογία», ό.π., σσ. 135-140.

16 Ο ορισμός της Κριτικής (*αντίθι*, σσ. 135-136) συνιστά μια πυκνή ιστορικής και εννοιολογικής τάξης επισκόπηση του πεδίου στον ευρωπαϊκό και το νεοελληνικό χώρο, ενώ αυτός της Αισθητικής (σ.

137) αποτελεί συνεπή παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών του κλάδου. Παραθέτουμε δύο αντιπροσωπευτικά των εν λόγω κεφαλαίων χωρία:

Ι. «Κριτική. Ἡ διαφορὰ μεταξύ κριτικῆς καὶ γραμματολογίας ἐνυπάρχει εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἀμφοτέρων. Ἡ γραμματολογία εἶναι ἐπιστήμη ἱστορική, ἀποβλέπουσα κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἀνάγκης τῆς γνώσεως, ἀνάγκης καθαρῶς θεωρητικῆς. Τοῦναντίον ὁ κριτικὸς γράφει πρὸς ἓνα πρακτικὸν σκοπὸν. Ἀποσκοπεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ (...) τὸ κοινὸν ὑπὲρ ἢ κατὰ συγγραφῆς τινός, νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν κατανόησιν ἢ καὶ τὴν ἀπόρριψιν ἑνὸς λογοτεχνήματος μεσολαβῶν μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ κοινουῦ» (σ. 136).

II. «Αἰσθητική. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διακρίνει τὰ λογοτεχνικά μνημεῖα τῶν ἄλλων εἶναι ἡ πραγμάτωσις ἐν αὐτοῖς ἢ καὶ ἡ ἀπλή ἐπιδίωξις αἰσθητικῶν ἀξιών. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ σημασία τῆς αἰσθητικῆς διὰ τὸν γραμματολόγον εἶναι μεγάλη. Κεῖται δὲ ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μνημείων (...), ἀλλὰ ἰδίως ἐκεῖ ὅπου πρόκειται τὸ λογοτεχνίωμα ν' ἀναλυθῆ αἰσθητικῶς. Ἐκεῖ θὰ παραστῆ ἀνάγκη νὰ ἐργασθῆ ὁ γραμματολόγος μὲ κατηγορίας καὶ ἐννοίας εἰλημμένας ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν. Φυσικὰ διαφέρει τὸ ἔργον τῆς αἰσθητικῆς κατὰ πολὺ ἀπὸ τῆς γραμματολογίας, καθότι οὔτε εἰς ὄρισμένα καλλιτεχνήματα περιορίζεται ὅπως αὐτή, οὔτε εἰς ὄρισμένην τέχνην, ἀλλὰ ζητεῖ τὴν φύσιν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς καλαισθητικῆς συγκινήσεως νὰ συλλάβῃ ἐν τῇ γενικότητι καὶ τῇ ὑψίστη ἀφαιρέσει αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐμμέσως μόνον διὰ τῆς ποιητικῆς ἐπιδραῖ εἰς τὴν γραμματολογίαν» (σ. 137).

17 *Αντίθι*, σ. 137.

18 Αριστοτέλους, *Περὶ Ποιητικῆς*, ό.π.

19 Αναφορικά με την εν λόγω ρομαντίζουσα και ιδεαλιζουσα διάσταση παραθέτουμε ενδεικτικά δύο εύγλωττα χωρία της

«Εισαγωγής» – το πρώτο άπτεται της αριστοτελικής έννοιας της *μιμήσεως*, ενώ το δεύτερο αυτής του *καθόλου*, βασικών εννοιών της *Ποιητικής* όσο και παραδειγμάτων αναφοράς της προσέγγισης του Συκουτρή:

Ι. «[Ἡ] μίμησις δὲν εἶναι ρεαλιστική ἀναπαράστασις ἑνὸς αἰσθητοῦ προτύπου, δὲν εἶναι ἐπανάληψις τῶν ἐξωτερικῶν δεδομένων, ὅπως ἰσχυρίσθη ὁ Πλάτων (...) εἶναι παράστασις τοῦ εἶδους ἐν τῇ ψυχῇ (*Μεταφ.* 1032a32), καὶ δὴ παράστασις μὲ ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος, ἔχουσα ἐπομένως ἀπέναντι τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος ὀργανικὴν ὑπόστασιν καὶ ἐνότητα. Διὰ τοῦτο ἐπιτρέπει ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλει ἐνεργητικὴν, δημιουργικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ὑποκειμένου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιλογὴν, τὴν εὐρεσιν, τὴν διαμόρφωσιν, τὴν ἀποκάθαρσιν, τὴν ἐμβάθυνσιν τῶν στοιχείων, πὺν προσφέρει ἢ ἐμπειρικὴ ἢ ἱστορικὴ καὶ μυθικὴ πραγματικότης (...). Τὸ ἔργον τῆς μιμήσεως εἶν' ἕνας κόσμος καθ' ἑαυτόν, ὅχι ἀπλῆ ἀντιγραφή τῆς ἐξωτερικῆς ὁρῆς τῶν πραγμάτων, καὶ ὡς κόσμος προϋποθέτει νοῦν διακοσμοῦντα ἐλευθέρως καὶ ἐνεργῶς, κατὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Εἶναι ἡ πραγματικότης ὑποβεβλημένη εἰς τεχνικὴν σχηματοποίησιν (*Stilisierung*)» (*αὐτόθι*, σ. 53· ἡ υπογράμμιση του συγγραφέα).

ΙΙ. «Εἶναι προῖον ἐξιδανικεύσεως βέβαια τὸ καθόλου, ὅπως καὶ τὸ βέλτιον· ἀλλ' ὅχι τῆς ἐξιδανικεύσεως ἐκείνης, ἢ ὅποια ἐξαιρεῖ καὶ χρωματίζει ζωηρῶς ὀρισμένες εὐτυχεῖς στιγμὰς ἢ ιδιότητας τῆς πραγματικότητος, φροντίζουσα πάντοτε νὰ διατηρηθῇ ἡ ὁμοίότης πρὸς αὐτήν. Ἡ ἐξιδανικεύσις τοῦ καθόλου ζητεῖ νὰ παραστήσῃ ἕνα πρᾶγμα εἰς τὴν ἐνιαίαν καὶ οὐσιώδη ἐμφάνισίν του, εἰς ἐκείνην πὺν ἀνταποκρίνεται καθαρότερα καὶ ζωηρότερα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος αὐτοῦ, πρὸς τὴν

ιδέαν αὐτοῦ, δι' ἀφαιρέσεως παντὸς στοιχείου συμπτωματικοῦ ἐπισκοπίζοντος τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν τῆς ιδέας αὐτῆς. Μᾶς παρουσιάζει τὴν ζωὴν ὅχι εἰς ὅ,τι μερικὸν ἐγκλείει, ἀλλ' εἰς τὰς ἰδεατὰς συνθήκας τῆς λειτουργίας της, χωρὶς ἀντιφάσεις, χωρὶς διαταραχὰς ἐκ τῆς συμπτωματικότητος, ἐκεῖ ὅπου οὐσία μαζὶ καὶ αἰτία τῶν πραγμάτων ἐμφανίζονται εἰς ὅλην τὴν λογικὴν διαύγειαν – μᾶς παρουσιάζει τὸ σημαντικόν, ὅχι τὸ πραγματικόν» (σσ. 61-62· ἡ υπογράμμιση του συγγραφέα).

Για μια διαλεγόμενη με τη συκουτρική προσέγγιση σύγχρονη μεταθεωρητικής τάξης προβληματικὴ πάνω στην αριστοτελικὴ *Ποιητικὴ*, βλ. Δανιήλ Ι. Ιακώβ, *Ζητήματα λογοτεχνικῆς θεωρίας στην Ποιητικὴ του Αριστοτέλη*, Στιγμῆ, Αθήνα 2004.

20 Ι. Συκουτρή, «Γραμματολογία», *ό.π.*, σσ. 140-160 καὶ 161-171 ἀντίστοιχα.

21 *Αὐτόθι*, σσ. 151-160.

22 *Αὐτόθι*, σ. 161· ἡ υπογράμμιση δική μας.

23 *Αὐτόθι*, σσ. 164-171.

24 *Αὐτόθι*, σ. 164.

25 *Αὐτόθι*, σ. 167.

26 *Αὐτόθι*, σ. 169.

27 *Αὐτόθι*, σ. 170.

28 *Αὐτόθι*, σ. 171.

29 Ι. Συκουτρή, «Γραμματολογία», *ό.π.*, σσ. 163-164.

30 W. Dilthey, *Das Erlebnis und die Dichtung*, Leipzig, Reclam 1991· αγγλικὴ καὶ γαλλικὴ μετάφραση: *Poetry and Experience*, επιμ. R.A. Makkreel καὶ F. Rodi, Princeton, Princeton University Press, 1986· «Goethe et l'imagination poétique» [πρόκειται για τὴ γαλλικὴ μετάφραση ἐνός ἀπὸ τὰ τέσσερα δοκίμια του ἐν λόγῳ τόμου], στο *Écrits d'Esthétique*, μετάφραση D. Cohn καὶ E. Lafon, παρουσίαση S. Mesure, Les Éd. du Cerf, Παρίσι 1995, σσ. 223-288.

31 Η ντιλταϊκή φιλοσοφία της ζωής, επιστημολογικό παράδειγμα αναφοράς την εποχή που μας ενδιαφέρει, εισήχθη με τα εξής, εκτός των άλλων, έργα του γερμανού φιλοσόφου: *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883· αγγλ. μτφρ. *Introduction to the Human Sciences*, επιμ. R.A. Makkreel και F. Rodi, Princeton, Princeton University Press, 1989· γαλλ. μτφρ. *Introduction aux sciences de l'esprit*, επιμ. Sylvie Mesure, Les éd. du Cerf, σειρά «Passages», Παρίσι 1992)· *Entstehung der Hermeneutic* (1900· αγγλ. μτφρ. «The Rise of Hermeneutics», στο *Hermeneutics and the Study of History*, επιμ. R.A. Makkreel και F. Rodi, 1996· γαλλ. μτφρ. «Naissance de l'Herméneutique», στο *Écrits d'Esthétique, ό.π.*)· και *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (1910· αγγλ. μτφρ. *The Formation of the Historical World in the Human Sciences*, επιμ. R. Makkreel και F. Rodi, 2002· γαλλ. μτφρ. *L'Édification du monde historique dans les sciences de*

l'esprit, επιμ. Sylvie Mesure, Les Éd. du Cerf, σειρά «Passages», Παρίσι 1988).

Από την πλούσια διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με το εν λόγω παράδειγμα επιλέγουμε ενδεικτικά τις εξής μελέτες: Rudolf A. Makkreel, *Dilthey. Philosopher of the Human Studies*, Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1975· του ιδίου, «Dilthey, Wilhelm», στο Edward Craig (επιμ.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, τόμ. III, London-New York, Routledge 1998, σσ. 77-83· και Charles R. Bambach, «Wilhelm Dilthey's Critique of Historical Reason», στο *Heidegger, Dilthey, and the Crisis of Historicism*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1995, σσ. 127-185. Για μια κατατοπιστική, εξάλλου, εισαγωγή στην ιστορία της έννοιας, βλ. Jason Gaiger, «Lebensphilosophie», στο *Routledge Encyclopedia of Philosophy, ό.π.*, σσ. 487-489.

32 Ι. Συκουτρή, «Φιλολογία και ζωή», *ό.π.*

33 *Αυτόθι*, σ. 221.

S O M M A I R E

TH. NIFTANIDOU: Ioannis Sikoutris en tant que théoricien de la littérature.

L' article se propose d' étudier la théorie de la littérature qui sous-tend l'oeuvre de I. Sikoutris (1901-1937). L'analyse se centre à cet effet sur les principales sources (à titre indicatif idéalisme, romantisme allemand, Herméneutique) et modalités (définition de la littérature, métathéorie, problématique méthodologique et épistémologique) de la réflexion de cette figure majeure des lettres néo-helléniques.